

KÖZÉPOSZTÁLYUNK A GAZDATÁRSADALOM TÜKRÉBEN.

I. A KÜZDELMES magyar életnek alig van ma jelentősebb problémája a középosztály sorsánál. De az évezredek magyar történelemnek állandóan kísértő nagy problémája volt egyúttal a földművelőnek, a jobbágyoknak, a mai kiscgazdáknak a sorsa és helyzete is. Míg az első, a középosztályé, alig pár évtizede került be a közérdeklődés előterébe, addig a másik, mint elintézésre váró örök probléma, évszázadokon át kísértett, de különösen sorsdöntő nemzeti kérdéssé vált az utolsó 65 év életében.

Ma már bizonyos az, hogy amennyivel gyengül a középosztály, annyi- val erőtlenedik a társadalom és amint különösen az elmúlt évszázadban a középosztály nyomja rá bélyegét a magyar történelemre, az egész köz- életre és ez a hatás különösen erős volt a XVIII. század utolsó és a XIX. század első felében, úgy ma mindnyájan érezzük, hogy annak gyengesége, összeroppanása katasztrófát idézne fel az állam és a társadalom életében, hiszen már mostani lehanyatlása is a közélet minden terén: a nemzeti, tudományos, politikai, erkölcsi élet terén, érezteti hatását.

Tudjuk, hogy a történelem folyamán a középosztály volt a nemzeti élet fenntartója nyelvben, érzésben s ez áldozott legtöbbet vérben és vagyon- ban. Különösen a múlt század első felében ez az osztály volt az, amely leggyorsabban tudott megbarátkozni annak a kornak uralkodó eszméivel és ez osztály volt az, amely az úrbéri terhek, a földesúri hatóságok és az ösiség eltörlésével a magyar állam épületét és társadalmi berendezését a műveltebb nyugaton megváltozott viszonyoknak megfelelően új alapokra fektette. Az 1848-as szabadságharc után országunkra nehezedő abszolutiz- mus megszűntével ugyancsak a magyar középosztályban volt meg a leg- erősebb érzés és képesség aziránt, hogy kiegyezve a fennálló viszonyokkal, az észnek és kéznek vállvetett és kitartó munkájában készítse elő a modem formákkal rendelkező magyar nemzeti állam kialakulását és ezzel a modem Európába való bekapcsolódását.¹

Ez időszakban a középosztály volt az alkotmányos szellem őre, és a nemzeti hagyomány ápolója.

A gazdatársadalom, illetőleg annak kiscgazda elemei, mint alulról állandóan fölfelé törekvő társadalmi osztály, hasonlóképen súllyal bírt a nemzeti életben, amelyet számításon kívül hagyni sohasem lehetett. A nemzet jobbainak mindig nagyon fájt, hogy e réteg teljesen magára hagyatva élte a maga vegetatív életét és szenvedte a reá hulló vér- és pénz- adót, míg oda küzdötte fel magát, hogy tényező lehetett; sajnos még ma is nagyrészen csak a politikai célok szolgálatában, mint szavazó anyag a mindenkor uralkodó áramlatok kezében. Ennek lett a következménye, hogy a földműves nép fokozatosan kiszorult a közügyekben való aktív rész- vételből.

¹ Szentivány B.: A magyar középbirtokos osztály erővesztésének gazda- ságtársadalmi okai. Magyar Gazdák Szemléje 1920. nov.—dec. sz.

Középosztály alatt itt ez alkalommal csakis a tisztviselő osztályt értjük. Nem akarunk itt beszélni a birtokos középosztályról, amely, míg ez keresztény és magyar volt, addig nagyrészen együtt érzett, dolgozott és szenvedett a kisgazda osztállyal, jóságos atyja, tanácsadója, barátja és mindene volt a falu népének, amelynek felemelő példáit lehetett az elmúlt évtizedekben szemlélni. Míg ma sajnos, az idegenek térfoglalásával, a viszonyok megváltozásával, ilyenekre ritkán akadunk. Az itt szóban levő gazdatársadalom alatt csak a földből élő, földműves kisgazda elemet értjük, amelyet röviden parasztnak neveznek, s amely nevet mi itt nem lekicsinyelő, nem megszegényítő, hanem tiszteletadó és megbecsülő értelemben használunk.

II. Alig volt kor az elmúlt történelem századaiban, amidőn nemzetünknek e két társadalmi osztálya: a középosztály és a kisgazdatársadalom, oly idegenül állott volna egymással szemben, oly távol érezte volna magát egymástól, mint napjainkban, holott egyik a másik nélkül meg nem élhet. A gazdatársadalom vállain, munkáján, földszereteten s kenyértermelésén épül fel és él az intellektueller társadalma és a gazdatársadalom az az embertartálék, amelyből az egyes társadalmi rétegek akár felemelkedés, akár kiválóság, akár házasság révén rekrutálódnak.

Ez a kérdés, a középosztály és a gazdatársadalom megnevezése, a magyar élet sok kiválóságát foglalkoztatottá évek, évtizedek óta. Gondolkoznak, foglalkoznak e kérdéssel a nélkül, hogy tenni tudnának. Engem, akit élethivatásom a föld népéhez köt és aki hosszú évek, évtizedek tapasztalatai után állítani merem, hogy a magyar kisgazdaosztályban oly értékek, olyan öserők szunnyadoznak, amelyek felszínre hozatala, kicsiszolása minden áldozatot megér és amelynek ezerféle erénye elhomályosítja százféle hibáit és amely által, amely mellett lehet csak azé az ország, akié a föld, szintén megragadott e kérdés és tanulmányozásra készítetett.

Nem szándékom itten véleményeket idézni olyanoktól, akik e kérdéssel több-kevesebb vonatkozásban foglalkoztak. Mégis szükségét látjuk annak, hogy egy pár dologra reámutassunk.

Azt mondja a középosztály nemzetközi szervezetének vezetője, dr. Tschumi,¹ hogy nem szabad szem elől téveszteniünk az egyes foglalkozási ágak között fennálló gazdasági összefüggéseket. Ezeknek a rétegeknek egyike sem emelkedett gazdasági életében lényegesen és huzamosabban magasabbra a nélkül, hogy ne volna különös hatással a többi réteg életmódjára. Nagyon kell ügyelni arra, hogy a fixfizetésűek, szabadfoglalkozásúak, iparosok helyzete javuljon, mert ezzel a gazdaosztály is nagyobb vásárlóerőre számíthat. Amivel a gazda a szabadfoglalkozásúak és tisztviselők fizetéséhez hozzájárul, az túlnyomó részben ismét zsebébe megy vissza. Érthetetlen tehát a középosztálybeli mozgalom előtt ez az ellentét a gazdák és az említett foglalkozásúak között.

A hazai középosztályból ugyanezen témával kapcsolatban Madai Gyulának³ „a falu úrgyűlölete rejtelem. Az a tünet ugyanis, hogy még a gazdag földműves polgár is úri koldusként lenézi a vagyontalan szellemi munkást, a közszolgáltatásra rendelt vezetőt, valami nagy kulturális rendellenességnek, valami nagy félreértésnek, valami nagy fogalomzavarnak a tünete. Nem más ez, mint a letűnt jobbágykor ittmaradt lelki csökevénye. Hiánya ez valami műveltségbeli készségnek, ami a föld egyszerű fiát az államélet és jogrend tényezőjének megbecsülésére és a társadalmi egymásra-

² A mezőgazdaság viszonya a többi foglalkozási ágakhoz. (Magyar Gazdák Szemléje 1924. évf. 254—256. 1.)

³ Magyar feltámadás c. munkájának 51. lapján.

utaltság örök elvének átértésére képesíti. Mert hiszen éppen a dolgozók kéz- és agymunkájának értékeléséből fakadó emberi megbecsülés alkotja a modern demokratikus állam erkölcsi talpazatát. Ebből virágozik ki minden: a haladás, a társadalmi béke, a hazafiság szent szolidaritása, a szeretet. A magyar iskola ugyan gigászi munkát végzett 60 éztendő alatt; a lelkek százazreit vonta testvéribb közelségbe, de a tömeg, a falvak, tanyák népének milliói még mindig egy szűk szemhatáru lelki szegénység rabjai⁴.

„Kora ifjúságomtól fogva — mondja tovább Madai — mióta csak az emberek arcát és szavát figyeltem, ez a tömegjelenség fájt legjobban nekem. Hiszen a nép és a falu intelligenciája vérszerint is egy. Mit keres köztünk tehát Kain szelleme? Sokat töprengtem rajta és láttam, hogy ez nem egy szimultán néplélektani adottság. Ez okozat; nagy történelmi mulasztásoknak, késedelmeknek a folyománya. De kérdem, hogy azon a sötét viskón, amelybe parasztunk beleszületett, vágtunk-e mi új meg új ablakokat, hogy behatoljon hozzá a világosság és kilátást nyerjen ő is a kultúra változatos színpompás virányaira? Csak Trianon csönkítő bárdja rázott bennünket annak tudatára, hogy a nagy Alföld — Ázsia! A 8—10 éves gyermekbe úgy, ahogy belevertük a betűvetés tudományát, de ki foglalkozott nálunk a felnőtt parasztok tömegeivel? Ki tartott nekik ismeretterjesztő előadásokat? Ki tartott nekik törvénytárgybeszéléseket? Ki fejtette ki csak egyetlen egyszer is a köztelherviselés, a közkötelezettségek magasabb rendeltetésének erkölcsi és nemzeti motívumait? Ki adott neki szabatos politikai tájékoztatást? Ki vállalta a politikai népnevelést P⁴¹

Ezer és ezer ilyen kérdést lehetne feltenni s ezek alapján már kezd derengeni lelkünkben az ok, amelyet tulajdonképpen keresünk és amely magyarázatát adja a kiscgazdarsadalom, a középosztály tisztviselő rétegei között fennálló ellentéteknek.

Nemzeti életünk, nemzeti társadalmunk továbbfejlődésére, megerősödésére elhatározó befolyással van e kérdés megoldása, vagy legalább is munkálása, éppen azért mindent el kell követnünk, hogy egyrészt megismerjük az ellentét, a megnevértés okát, mert az okozatot, a mai helyzetet csak így érthetjük meg, másrészt miként tudjuk előkészíteni s teljes megértést és közeledést.

III. Mielőtt magára a kérdésre rátérnénk, meg kell említenem, hogy adataimat — egyes idézetektől eltekintve — saját tapasztalataimból veszem, éppen azért őszinte és tárgyilagos szemléletet kívánok nyújtani, ami esetleg félreértésre adhat okot. Ezt azért kell kijelentenem, mert többször volt már részem támadásban, megnevértésben azért, mert bizonyos kérdésekről, tapasztalatok birtokában, őszintén mertem nyilatkozni, mint aki közelről látom a jelenségeket, szemben azzal, aki azoknak csak távoli szemlélője. Egy orvos, aki közelről vizsgálja a beteget, sokkal jobban tudja felismerni a bajt, mint az, aki esetleg csak távcsővel nézi azt, vagy pedig csak bemonadásból próbálja megállapítani a diagnózist. Itt, szerény ítéletem szerint, a cél: használni. Már pedig, ha nem látjuk a bajt, hacsak sűrű fátyolon keresztül vizsgáljuk a helyzetet és szemet hunyunk a valóság meglátása előtt, ha nem merjük őszintén megmondani az igazat, ha hízélgésből a hibákat legyezgetni akarjuk, akkor eredményt elérni nem fogunk soha. Én csak tanítani, nevelni, jobbitani akarok e sorokon keresztül s így kötelességem az őszinteség. Nem tudományos fejtegetésekre s elméleti nagyképűségekre van itt szükség, hanem a való életből leszúrt megfigyelések alapján gyakorlati értéket és eredményt kívánunk itt elérni.

¹ Madai i. h.

IV. A város és falu (tisztviselőosztály és gazdalem) megnevezésének és igazságtalanul elhangzó kölcsönös szemrehányásának oka az, hogy a városiak és falusiak nem ismerik egymást s valóban a városi és falusi viszonyok teljesen különbözők. Emellett a napisajtó nagyrésze is a saját tendenciája és munkatársai életmódja miatt egyáltalában nem érdeklődik a falusi viszonyok iránt. A városi lakosság legnagyobb részének tudatában a falusi lakos csak mint képzeleti alak él, ami eleve meggátolja, hogy helyes véleménye legyen a falu felől. Az agrárkapzsiság vádját meggondolatlanul kiterjesztik a sok millió gazdára is. Hogy mennyi keserves nehéz munkát végez a gazda, mennyi ügyességet, hozzáértést és technikai ismeretet kíván a mezőgazdaság, arról a városiaknak fogalmuk sincsen. Pedig, mint ahogy a gazdaságilag használt terület tetszés szerint nem nagyobbítható, úgy a gazdasági hozamot is bizonyos természeti törvények határolják. S a városban szeretik ezt a természeti okokból korlátozott tevékenységet tekintetben kívül hagyni és kizárólag a gazdalem rovására írni.

A városi lakosság egyszerűen olcsó élelmiszereket követel a falutól. De hogy a mezőgazdaságnak módjában áll-e azt tenni, azt senki sem kérdi? Minden más gazdasági ágban tekintetbe veszik a jövedelmezőséget, a mezőgazdától ellenben sokszor azt kívánják, hogy az ő tetszésük szerint szabja meg az árakat, nem gondolva a termelési költségekkel.

Állampolgári nevelésünkhöz hozzátartozik az is, hogy az egyes osztályok kölcsönösen megismerjék egymás sajátságait, helyzetét, lélektanát, s főleg megismerjék helyzetük nehézségét. Csak a megismerés által juthatunk a megértéshez. A falun az élet nehéz \$ a falusi embernek a városihoz hasonlítva sokat kell nélkülöznie. A jelenlegi kultúrvívmányok minden előnye kizáróan a városi lakos számára van fenntartva. Ennek dacára most is az hangzik, amit a múltban is sokszor hallottunk a nagy városok lakosaitól: kifakadás az agrárkapzsiság ellen, amelyet kíméletlen drágasági politikával, az adók és közterhek viselésétől való vonakodással vádolnak.¹

Különösen a háború és az azt követő esztendők nehéz gazdasági és közéleti viszonyai folytán lett a gazdatársadalom, a falusi elem gyűlölt és megvetett réteggé a városi tisztviselő osztály előtt. S míg a háború elején a falvak lakói, mint katonák, mindenki szemében magyar hősként tászteltettek, addig az októberi felfordulás alkalmával a vidékről felszálló hírek kapcsán a városokban, főleg Budapesten a „bicskás és tolvaj paraszt“ elnevezés járta. A proletárruralom alatt az „okos paraszt“ szóval illették a falvak népét, mert oly sok borsot tudott tömi a fennálló uralom orra alá. Majd később a sikertelen ellenforradalmak alatt „gyáva, megbízhatatlan parasztot“ emlegettek, később a „szabadságmentő falusi nép“ elnevezést kapták meg, míg végre a kommunizmus bukása után a várva-várt jólét meg nem érkezése miatt az „uzsorás paraszt“ elnevezést hallottuk mindenfelé.

Meg kell állapítanunk, hogy az ez elkeseredés leginkább a középosztály körében terjedt el, ami természetes, hiszen ez szenvedett a legtöbbet és ez az a réteg, amely a termelésben közvetlenül nem vevén részt, a gazdasági konjunktúrájának csak a hátrányait érezte. Ez érthetőség azonban még nem teszi jogosulttá azt, hogy az ellenszenv leghevesebben a parasztság ellen fordul. Az ipar sokkal ridegebben bánik a fogyasztóval. Csakhogy ezen a téren a fogyasztók hajlandók a drágulást könnyen elfelejteni, mert nem érzik annyira és mindennap azt, mint az élelmiszerek tekintetében. Az iparcikkek általában egy fokkal hátrább állnak a szükségletek sorrend-

¹ Dr. Fassbender Márton: A falu népe és a háború. Megjelent a Magyar Gazdák Szemléje 1917. január—februári számában.

jében, míg a kenyér utáni szükséglet állandóan, sürgetőleg jelentkezik és valahányszor nem, vagy hiányosan elégíthető ki, az éhező fogyasztó sóvár lelki szemei elé idézi a boldog parasztot, akinek papírpénz a fidibusza, búzás zsák a derékalja és még a kisújja hegye is zsírtól csöpög. Ez az irigység érthető, főképp a középosztály részéről, mely minden gazdasági válságnak szesvedő anyja, de nem jogsult az abból táplálkozó ellenszenv és becsmélés.¹

V. Mai értelemben vett kispazda osztályról csak 1848. óta lehet beszélni. De ez idő alatt is az a kor, amely 1848-tól 67-ig terjed, önálló fejlődés szempontjából figyelembe alig jöhet. A magyar kispazdaosztály önálló és öntudatos fejlődése csak 1867. után következett be, de itt is hamar megállt, sőt visszaesett a múlt század utolsó 3 évtizedében igen erősen megindult liberális előretörés miatt. Ebben az időben a kispazdaelemmel senki sem törődött, magára hagyták azt és engedték, hogy a hitel és áruuzsora, a vidéki zugbankok, korcsmárosok, kivándorlási és gépügynökök martalékai legyenek.

Ez időben lépett a közélet terére gróf Károlyi Sándor és vezérkarával, György Endre, Bernát István, Hajós József, Förster Aurél, dr. Horváth Jánossal és másokkal megindította a hitel- és fogyasztási szövetkezeti mozgalmat, amelynek célja volt a falusi kispazdaosztályt kivenni az áru- és hiteluzsora karmai közül.²

Midőn a nemes gróf és különösen munkatársai György Endre és mások a falusi korcsmárk borgőzös levegőjében gyűjtötték össze a falvak népét, hogy öntudatra eszméltessék őket s a saját érdekükben tevékenységre bírják, olyan hatalmas, mindent elseperni akaró ellenáramlattal találták magukat szemben az akkori kormányok részéről, amellyel szemben csak apostoli fanatizmusuk és lelkesedésük és a nemes gróf anyagi függetlensége tudott küzdeni.

Ez volt az első tudatos, tervszerű, jószándékú munka a kispazdaosztály megerősödése, gazdasági és szellemi előbbrevitele érdekében.³

A Károlyi Sándor és vezérkara részéről megindult mozgalomnak lett az eredménye a kispazdaosztály érdekeinek védelmére és helyzetének javítására 1896-ban a Magyar Gazdaszövetség megalakulása, 1898-ban a Hangya és ugyanez évben az Országos Központi Hitelszövetkezet alapítása, s ettől kezdve évről-évre mind nagyobb és nagyobb számban jöttek létre a falusi gazdakörök, hitel- és fogyasztási szövetkezetek, amelyek a falusi gazdatársadalom gazdasági és szociális előbbrevitele érdekében rövid idő alatt olyan elhatározó eredményeket értek el, hogy a kispazdatársadalom önmagára eszmélve, kezdte belátni, hogy tényező lett a magyar politikai, gazdasági és társadalmi életben.

Fájdalom volt azonban látni azt, hogy ezt a tisztán társadalmi mozgalmat eleinte az akkori kormányok milyen nagy ellenszennvel fogadták, ami azt mutatja, hogy még mindig rabjai voltak annak a bűnös ideológiának, amely szerint a kispazdatársadalom előbbremenetele nem kívánatos, mert az bizonyos jogok megadásával s azzal jár, hogy e társadalmi osztály számára is biztosíttassanak a minden állampolgárt közösen megillető kötelességek

¹ Dr. Ihrig Károly: Az uzsorás paraszt. Magyar Gazdák Szemléje, 1920. március és áprilisi szám.

² Lásd e törekvésekre és küzdelmekre vonatkozólag a Magyar Gazdák Szemléje 1921. évi jubileumi számát.

³ Ennek a kornak a küzdelmeit, törekvéseit l. Szerző: A Magyar Gazdaszövetség 25 éve, Horváth János dr.: Károlyi Sándor és vezérkara, A Magyar szövetkezeti intézmény története, Bernát István: Tanulmányok, ezenkívül a Magyar Gazdaszövetség kiadványait és a Magyar Gazdák Szemléje különböző számait.

mellett a jogok is. Ha e küzdelmek történetét vizsgáljuk, akkor az elismerés lobogóját kell meghajtanunk azok előtt a vezetők előtt, akik ezt a munkát végezték s azok előtt a megértő kisgazda elemek előtt, akik az első hívó szóra mindjárt e zászló alá szegődtek s ezáltal az akkori hatalom nyomása ellenére biztosították a maguk számára az önszegély alapján a továbbfejlődésnek és a boldogulásnak a lehetőségeit.

Ez a mindenáron való merkantil és liberális álkultúra elhanyagolta a földet és annak művelőit és mindent az ipari fejlődéssel kívánt megoldani. És bár a kormány és a parlament háromnegyed része ezekben az időkben gazdákból, birtokosokból állott, mégis az akkori egész politikai és közéleti szellem teljesen agrárellenes volt.

Ebben az időben terjedt el egyik pénzügyminiszter ajkáról elhangozva az a mondás: „a föld mindegy, hogy kié, csak fizesse az adót“, amellyel szemben Károlyi Sándor és munkatársainak a jelszava az volt: „akié a föld, azé az ország!“

Ebben az időben látott napvilágot magyar fordításban Meline-nek, Franciaország nagy földművelésügyi miniszterének és miniszterelnökének nagyszabású s híressé lett munkája „Vissza a faluba“, amely felébresztette a szunnyadó lelkiismeretet és a föld megbecsülésére vezette a társadalom jobbait.

A sajtó ebben az időben egyáltalában nem volt a mezőgazdaság szolgálatába beállítható, ezért indultak meg az agrárius sajtótörekvések, amelyek azonban nagyon rövid életűek lettek, így hatásuk vajmi kevés volt. Mindössze a Magyar Gazdaszövetség lapjai, a Gazdaszövetség—Szövetkezés, továbbá a Magyar Gazdák Szemléje című folyóirat — Bernát István szerkesztésében — szolgálták a magyar agrárpolitikának, a magyar mezőgazdaságnak s a magyar föld művelőinek az érdekeit.

VI. Ha most a fentiek alapján áttekintést nyerünk a eltűnt félszázad társadalmi, politikai és gazdasági életéről, akkor meg tudjuk érteni az akkori állapotot s azt, hogy egész állami, társadalmi és közigazgatási berendezésünk ebben a mentalitásban élt és dolgozott és hogy a magyar kisgazdaosztály ortalmat és támogatást sehol nem talált, csak a most már szépen erősödő és fejlődő sajtó szerveiben, a gazdakörökben és a szövetkezetekben, amelyeknek munkáját azonban állandóan meg akarták akadályozni, sőt elgáncsolni, amiről szomorú, de beszédes bizonyosságai vannak a Magyar Gazdaszövetség 30 éves történetének.

Ebben a levegőben alakult ki a közhangulat, a középosztály, a tisztviselő osztály hangulata kisgazdaellenessé és így fejlődött, illetőleg így fejlesztették ki s kergették bele a kisgazdaosztályt a zárkózott, elfogult, önző és a tisztviselő karral szemben ellenszenves magatartásba.

VII. Nézzük most azokat a területeket, amelyeken a kisgazdaosztály érintkezik az úgynevezett tisztviselői elemmel; minő benyomások azok, amelyeket az érintkezés kapcsán kap, nyer, szerez e társadalmi réteg.

A kisgazdatársadalomnak legközvetlenebb érintkezési területe az ügyvédeké van, akikről azt tudja, hogy pénzért mindent elvégeznek, hogy akár nyer, akár veszít, a félnek mindig fizetnie kell, s a bankokkal, amelyek különösen a háború előtti időkben, de főleg a konjunkturális világban rengeteg kis embert csábítottak magukhoz, azzal az eredménnyel, hogy tönkremenvén, magukkal rántották a józan, hiszékeny kisgazda közönséget. Saját környékemen ismerek több olyan pénzügyintézetet, amelyek száz és száz kis embert tettek így tönkre, vezetőjük azonban megszökött, nyoma veszett. Falumban 1912-ben 23 embert csapott be egy bankágens, olcsó pénz

ajánlván fel nekik bekebelezés mellett arra, hogy földet vegyenek, vagy Amerikába mehessenek. Kitértelen váltót íratott velük alá, amelyet az illető a kifizetett összegnél 2—3-szorosan nagyobb összegről állítván ki, teljesen tönkretette ezeket a kisgazdákat. Ugyanez történt azelőtt két esztendővel Kiskunhalason, ahol 27 tanyai kisgazdát csapott be egy gépügynök először azzal, hogy használt gépet szállított nekik új helyett, másodszor azzal, hogy a kötelezvényben aláírt összeget nagyobb összegre számította át, amiből óriási károk származtak. Legerősebb fellépésünkkel sikerült csak a teljes veszélyt a gazdák feje felől elhárítani.

Ugyancsak sajnosan tapasztalta a kisgazda közönség a közigazgatás részéről is a megkülönböztetést, a mellőzést, sokszor a semmibevevést. Falumban van egy idegen nagybérló, aki a község lakosságát kiuzsorázza, az utcát, melyet az ő igái rontanak el, soha nem javítja, majorjából a trágyálé az utcára folyik stb., stb. és hiába jelentik állandóan, nem fogja a törvény. Annak idején magam megírtam több újságban, elvittem az ügyet személyesen a vármegye akkori főispánjához, panaszt tettem, még sem történt semmi. Mikor ezt látja a kisgazda, gondolkozik és ítél. Ha most a legérzékenyebb területet, az adófizetésnek a területét tekintjük, akkor meg kell állapítanunk minden kétséget kizárólag, hogy az a körülmény, hogy ma nincs a községekben és városokban olyan szerv, amely a kisgazdaosztályt az adózás terén felvilágosítaná, útbaigazítaná, milliárdos károkat okoz nekik országos viszonylatban. Az intelligens ember az adórengetegek dzsungeljében csak kiigazodik valahogyan és keresi a maga igazát, de a szegény kisgazdaelem erre nem képes s így nagy kárt szenved miatta.

Legutóbbi tanyajáró utamban ismételten rengeteg panasz jutott el hozzám ilyen irányban. Több helyen panaszkodtak a csendőrök szigorúságára. Egyik helyen elmondották, hogy egy gazdának a borjúja az udvaráról a saját vetésére ment ki, a csendőrök felírták, bejelentették, megbüntették. Nem a büntetés a fájdalmas, hanem az, hogy három napot vesz igénybe, míg a járás főszolgabírójához a szegény ember ez ügyben bemegy, intézkedik és hazajön. Panaszolták előttem azt is, hogy 25—30 kilométerről mennek be a község házára a reggel 7 órai idézésre. Várnak egész délelőtt ügyük elintézésére, 12-kor az a válasz, hogy jöjjenek holnap. A napokban volt nálam egy küldöttség, melynek szónoka előadta, hogy utolsó kétségbeesésükben jönnek hozzánk, mert a községi eljárás nem segít rajtuk. „Annyiba vesznek bennünket, úgymond, mint a szemetet, amelyet a szél az utcán tova visz. Ki kell már nekünk a községből vándorolnunk stb.“ Panaszba tették azt is, hogy hiába mennek a község házára ügyük elintézésére reggel 7—8 órakor, sokszor aznap reájuk sem kerül a sor, míg ha egy nadrágos ember megy oda, az azonnal elintézheti ügyét. Egyik tanyajáró utamban 36 tanyai kisgazda állt előmmel azzal a panasszal, hogy az évtizedek óta használt vízlevezető utat egy birtokos eltömötte s most minden éven tönkreteszti vetésüket a felduzzadó víz. Mentek panaszra a város polgármesteréhez, ahol helybenhagyták az árok betömését, az alispáni hivatalhoz, a minisztériumhoz, mindenütt ugyanaz történt, ami a helytelen informálásoknak az eredménye. Személyesen jártam el ez ügy újrafelvétele érdekében, a minisztérium szakközege kiszállt a helyszínére, természetesen nyomban megváltoztatták az eddigi álláspontot, kibontották az eltömést és a víz szabadon folyt továbbra is.

Szomorúan kell megállapítanunk azt is, hogy a kisgazdaközönség gazdaköri szervezkedését a hatóságok nem látják mindenkor szívesen, pedig azt elő kellene mozdítaniok. Csak egy esetet hozok fel idevonatkozólag a sok közül, amely Tolna megyében történt a háború utáni években. A község becsületes kisgazdái gazdakört alakítottak, az alapszabályt

szabályszerűen felterjesztették illetékes helyre. Amint azonban ez az ottani hatóság tudomására jött, lepecsételték a gazdakört és annak vezetőit 2—2 heti elzárással büntették. Ezt azért tudom ilyen pontosan, mert *magam* jártam el az akkori belügyminiszternél s az országos főkapitánynál a gazdakör kinyitására és a büntetés elengedése iránt.

Mindezeknek az állapotoknak nagyrészen ma az az oka, hogy a községi jegyzőt a bürokratizmus teljesen elvonta igazi hivatásától, ma legnagyobb részben állami feladatokat kell végeznie s egészen kis részben vagy egyáltalán nem lehet a gazdaközönség tanácsadója és mindene. A Mária Terézia alatti szervezeti szabályzat szerint a jegyző úgy volt beállítva a falu életébe, hogy a falu embere legyen. Az volt a hivatása, hogy a törvényben járatlan jobbágyoknak legyen a tanácsadója, sőt a földesúrral szemben védelmezője, amiért is függetlenítették a földesúr befolyásától a jegyző választását.

Ilyen értelemben óhajtotta a vármegye is megszabni a jegyző kötelességét, amint ez kitűnik Bihar vármegye nótáriusainak számára készült egyik régi instrukcióból is.

„18. §. És egyedül az ő (jegyző) munkástehetségétől és szorgalmatosságától lehet várni azt, hogy minden eddigi való rendtelenségnek, melyek ide s tova az adófizető nép nagy kárára tapasztaltattak, végképen eltávoztassanak. 35. §. Hogy a helység belső igazgatásában, akár a bírák szorgalmatlansága, akár tudatlansága által valamely hiba vagy fogyatkozás ne történjék, felvigyázní a nótárius kötelessége. 46. §. A helybeli lakosok iránti kötelessége a nótáriusnak abban áll, hogy önekik minden ügyes-bajos dolgokban, kárvallásokban és keresetekben jó tanáccsal, instánda írással szolgáljon, sőt ha a környüállások azt kívánják, személyesen is igazságos ügyüket előmozdítani igyekezzenek.“¹

Ma nincs olyan közege a községnek, amely gazdasági kérdésekben támogatója, tanácsadója volna a falu népének, mert az állami feladatok teljesítése, a rengeteg közigazgatási funkció a község pennáját, a jegyzőt elvette a községi lakosságtól. A falunak a gazdasági élete mellett a jogi élete is igen sok irányú szabályozást kíván, amelyet a jegyző elvégezhetne, míg ma közjegyzőhöz, ügyvédhez kell a lakoságnak mennie.

Ez a kiscgazdaellenes mentalitás a közigazgatáson kívül is uralkodó ma mindenütt. A villamos kalauz, agy ári munkás, a sarki rendőr, a kistisztviselő, szóval mindenki csak lenézve, gúnyosan vagy sértegetve beszél a kiscgazdaelemről, csak azért, mert ezt fűjja a sajtó, ezt hallják mindenütt és ez idegződött be a köztudatba. S ha így áll a helyzet, vájjon kívánhatjuk-e attól a kevésbé intelligens kiscgazdaosztálytól, hogy magatartása ne legyen tisztviselőellenes?

A társadalom egész világnézete, a sajtó egész gondolkozása szerint minden társadalmi rétegnek lenézett, megvetett elemei a falusi lakosok, akik sok helyen másod-, harmadrendű polgárként kezeltetnek, dacára annak, hogy ma már ők is tudják, hogy ők is adófizető, szavazó polgárok s ha kell, katonáskodnak. Amikor tapasztalják azt, hogy egyes képviselőjelöltek ígérek füt-fát és nemhogy ígéretüket nem tartják meg, de megválasztásuk után soha a választók felé se néznek, vájjon hogyan legyen bizalommal ez az elem e másik társadalmi réteg iránt? A közterhet, a közmunka fuvart, a kőfuvarozást ma is legjobban ez a társadalmi réteg viseli, mert a vagyonos gazda bérbeadja földjét, a malomtulajdonosnak csak egy lova van, a nagykereskedő fuvarossal szállít, szóval az ostorcsapó itt is a kismember, akinek kötelességét teljesítenie kell.

¹ L. bővebben Kájel Endre: A falu politikája. 42. lap.

Ezért lett zárkózott, szűkszávú, bizalmatlan és idegen a magyar paraszt mindazokkal szemben, akiket nem ismer teljesen s nem tudja, hogy az ő jóakarói.

Ezek a viszonyok már annyira vitték a falusi népet, hogy bizalmatlansága nemcsak általában az intelligens ember iránt jelentkezik, illetve jelentkezett az utóbbi évek alatt, hanem azok iránt is, akik gazdatársadalmi, szövetkezeti mozgalmakban vezetnek, irányítják a falusi népet. Személyes tapasztalás után mondhatom, hogy több községben tanítók, lelkészek a legnagyobb önfeláldozással, rágalmak és gyanúsítások zsebetételével viselik tovább önzetlenül, költséggel és fáradtsággal járó állásukat a szövetkezetekben és gazdaszervezetekben.¹

Az alföldi városokban és községekben a tisztviselők nagyrésze az ottani gazdaelemből került ki. Azt lehetne talán hinnünk, hogy ezeknek a mentalitása más és működésük minden tekintetben a gazdaelem érdekében való. Sajnos, az általános szellem megrontotta ezeket is s ma már alig találunk ezek között is olyanokat, akik szívvel-lélekkel ennek a társadalmi rétegnek a munkáját támogatnák, amelyből kiemelkedtek.

VIII. El kellene veszítenünk hitünket fajunk és nemzetünk jövőjében, fel kellene adni reményünket, hogy Magyarország még egyszer valóban lesz, ha ezek az állapotok kivétel nélkül így volnának országszerte. Vannak kies oázisok, árny mellett fény, a csüggedés, a reményvesztettség nagy tengerében, amelyek biztatást nyújtanak, hitet ébresztenek és reményt táplálnak bennünk, hogy fajunk jótulajdonságai legyőzik a nehézségeket és sikerül nemzetünket a politikai, gazdasági és erkölcsi elesettségéből talpra állítani.

Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy a falvak népét nem azok ismerik igazában, akik időnként le-lerándulnak közéjük, amikor lovas bandérium, bankett és fehérruhás lányok csoportja várja őket, amikor az árnyék a fény mellett eltöprel, hanem azok, akik gyakran le-lemennek közéjük, elbeszélgetnek velük, vitatkoznak, tanítani, oktatni, segíteni igyekeznek őket.

Ilyen közeli érintkezésekből tevődött össze az a kép, amelyet a fentiekből megrajzoltam, de ugyancsak a gyakori érintkezésekből, a nép közötti hosszú idő eltöltéséből, a néplélek alapos megismeréséből rakódik össze az a szobor is, amelyhez az egyes köveket kinn a falvakban hosszú tapasztalat és a néppel való gyakori érintkezés útján szereztem meg.

Ha nézzük azt a mozgalmat, amelyet a sárospataki és a debreceni elszegényedett református kollégiumok előjárósága indított azért, hogy a kollégiumok anyagi és terménybeli segítséget kapva, a múltakhoz képest tudják a szegénysorsú tanulókat nevelni, táplálni és eltartani, akkor a nemes áldozatkészségnek, az önkéntes adakozásnak felemelő megnyilatkozásait láthatjuk, amely reményt nyújt a néplélek erkölcsi értékeinek felszínre tartása s ható tényezővé válása, továbbfejlődése iránt. Azok az adományösszegek, amelyek a kollégiumok javára pénzben és természetben egyes községekből befolytak, a magyar nép ősi erényeit juttatják eszünkbe, azokat az ősöket, akik századokon keresztül fenntartói voltak a kollégiumoknak, mint a szegények iskoláinak.

Nem lehet elhaladni megállás nélkül azok mellett az adományok mellett sem, amelyeket templomok építésére, harangok beszerzésére adnak egyes gazdaemberek. A kis Jászszentlászlóról a kispapok 250 q búzát

¹ L. ezt bővebben szerző: A falu lelke és a magyar jövő, Magyar Gazdák Szemléje 1922. 3. szám.

adtak össze a hősök szobrára, négy szép harang árát szintén úgy hozták Össze. Annak idején a nemzeti hadsereg számára igen jelentős összeget adományoztak.

Igen szép és felemelő példáit láthatjuk annak is, hogy jegyzők, szolgabírák, sőt pénzügyi tisztviselők is, orvosok, tanárok stb. között igen szép számmal vannak, akik lehajolnak a néphez, foglalkoznak velük, dolgoznak az érdekükben, szeretettel közelednek feléjük, nem várván semmit tőlük, mert a közérdeket kívánják szolgálaim. Vadnay Andor, a híres csongrád-vármegyei főispán lehajolt a földmunkáshoz s ma már minden évben halálának évfordulóján küldöttség keresi fel a sírját s egy földmunkás beszéd kíséretében koszorúzza azt meg.

A falvak hivatott vezetői, a birtokos intelligencia, papok, tanítók, jegyzők, akik ott élnek közöttük, szintén igyekeznek a különböző társadalmi osztályok között fennálló ellentéteket simítani, eltüntetni.

Több, mint 15 éves tapasztalat alapján mondhatom, hogy kevés kivételtől eltekintve, az, aki minden hátsó gondolat nélkül foglalkozik a falusi néppel, a gazdaelemmel s ha ez belátja, hogy őszinte szeretettel karolja fel ügyét, hálás s bármilyen áldozatra kész azzal szemben. A kommunizmus legnehezebb zivatarában is mellé állt a falu népe azok mellé, akik mindig velük foglalkoztak s tettek értük (Pálóczi Horváth István, Szomjas (Gusztáv stb.), sőt megakadályozták, hogy az illető birtokosnak a legcsekélyebb bántódása is legyen.

Tisza István is szeretettel foglalkozott a néppel és maga írja egyik levelében: „Az a meggyőződés vezet, hogy a közigazgatási hatóságoknak első dolga, hogy igaz barátja, tanácsadója, gondviselője legyen a szegény embereknek.”¹

Az ilyen igaz barátot megbecsülik. Kamaránk egyik téli iskolájának lótenyésztési előadóját, aki katonatiszt s aki a lovassport szellemét tudta megkedveltetni a tanyák kisgazda ifjaival, rajongásig szeretik. Bárhova elmennek vele és utána. Öröm nézni azt a lelkesedést és gyöngédséget, amellyel tanítójuk, jóakarójuk iránt viseltetnek. Vagy említsem talán azt a tanárt, aki mikor az elmúlt télen hosszasan betegeskedett, tanítványai állandóan könnyek között emlegették. Ezek nemcsak tanítanak, hanem nevelnek is. Egyik gazdasági tanárnak a 25 holdas bérelt földjét kisgazda ifjak szántották fel, érdekükbe be természet, hálából azért, hogy annyit foglalkozik velük, dolgozik érdekükben.

Nagyon megszívlelendők azok a szavak is, melyeket Neumann Frigyes² mond: „Hallgassatok ide városi lakosok, a falusi emberek munkájáról és bajáról akarok nektek beszélni. Majd mindnyájan faluról származtok. Valamikor az anyáitok vagy az apáitok onnan kívülről kerültek ide be. Még ha kisvárosból valók volnátok is, akkor is talán az azelőtti időben falusiak voltatok. Ha faluról van szó, a legrégebb emlékeitek támadnak fel. A nyelveteknek is falusi az eredete. S mihielyt tehetitek, kimentek falura, nézitek a szántást, a kertet és az állatokat. Ez jól esik nektek, mert érzitek a honi levegőt. Ezért ferde dolog, ha valaki csak városi akar lenni, megvetve a falusi őstalajt. Nincs városi kultúra falusi talaj nélkül. De még jó városi kultúra sem lehet, ha kint a falvakban szegénység, piszok és betegség uralkodik. Mert faluról jön gyermekeitek számára a tej és testetek minden tápláléka. Nektek azt kell kívánnotok, hogy a falvak egészségesek, erősek és teljesítőképesek legyenek. Ne feledjétek el, hogy a mezőgazdaságra szüksége van a népnek és a hazának.”

¹ összes munkái. III. kötet, 149. lap.

² Magyar Gazdák Szemléje 1917. évi januári szám. 18. oldal.

Ezért hangsúlyoztuk már dolgozatunk elején is, hogy megértés és megbecsülés kell, akkor mindjárt megindul az ellentétek kiküszöbölése s a megértés lesz az úr. Nem szabad hízelegnünk a népnek, mert ezzel csak elrontjuk. Meg kell mondanunk az igazat, mert így tudjuk nevelni; egymás bajait, helyzetét és életét megismerni és méltányolni.

IX. Ezt a munkát már az elemi iskolába kellene kezdeni. Ezért az elemi iskolák feladatai közzé kell sorolni a társadalom bajainak, sebeinek gyógyítását; törekedni kell már ott arra, hogy az egész társadalomban egység, összhang uralkodjék. A különböző társadalmi rétegek értsék meg egymást s együtt igyekezzenek dolgozni. A szegény lássa testvérét a gazdagban, akihez bajában fordulhat; a gazdag adjon a szegénynek, hogy megmentse azt a létfenntartás bizonytalanságától.

A gyermek fogékony lelkébe kell beplántálni azokat az eszméket, amelyek képessé teszik Őt nagyobb korában arra, hogy a szegények feltörő sóhajtásában ne mindenkor érdekeinek veszélyeztetését lássa, hanem annak a szociális igazságtalanságnak égbekiáltását, amelyek körülöttünk napjainkban, jobban mint valaha észlelhetők. Ha az elemi iskolákban — városiakban és falusiakban egyaránt — a meglévő társadalmi ellentéteknek nem szitása, hanem a kilengések tompítása lesz a vezető motívum s ha a földműves, iparos, munkás, tisztviselő és vagyonos szülők gyermekei nem fogják érezni azt, hogy különböző társadalmi réteghez tartoznak, hanem csak azt, hogy testvérek, magyarok s hogy egymást meg kell érteniük és szeretniük kell s ha ez az elv nemcsak az elemi oktatásban, hanem az oktatás minden vonalán érvényesülni fog, úgy remélni lehet, hogy az elemi iskolákból kinőtt gyermekek a magyar társadalomnak megértő, egymás bajai iránt érzékkel bíró tagjai lesznek.

A gazdag gyermekeket már az iskolában úgy kell irányítani, hogy azok szegény iskolatársaiknak mindig megértő és jóakaró támogatói legyenek. S ha keresztül vihető volna az, hogy ünnepek alkalmával vagy vasárnaponként egy-egy jómódú gyermek szülője szegény gyermekeket hív meg magához s ellátja minden földi jóval, a megelégedés és jóleső érzés, amely ilyen cselekedet után kiváltódik az emberi lélekből, nagyon sok üdvös eszmének és elhatározásnak lehet később a rügója.¹

Az első lépés tehát az volna, hogy előkészítsük a középosztály (tisztviselőosztály) és a gazdatársadalom (közlebebről kigazdatársadalom) egymáshoz közeledését, megértését, összemunkálását a nemzet jövője érdekében, amelyet már az iskolákban az elemi iskolától felfelé az oktatás különböző fokozatain kellene megkezdeni, hiszen ők lesznek a jövő társadalmának oszlopai, tényezői. Ha ez a munka nagyobb lendületet tud venni, úgy ez a békés összhang és békés munka elérhető lesz.

Ki kell küszöbölni főleg azt az ellentétet, amely elsősorban Budapest és a vidék között fennáll. Budapesten a kultúrának összes tényezői sűrítve vannak, míg a vidéken az analfabétáknak száma a lakosságnak olykor 30—33%-át is eléri.²

Itt kell állást foglalnunk az ellen a tendencia ellen, amely Hegedűs Lóránt szájából a Gyáripárosok Országos Szövetségének május 8-iki ülésén elhangzott, amely szerint „egy államot fenntartani és kultúrállammá tenni csak a középosztály, még pedig a városi középosztály tehet. Természetes, hogy a mezőgazdaságot fel kell karolni, de tévedés, hogy az új középosztály majd a mezőgazdaságból fog kiszármazni. Ez lehetetlenség.

¹ Lásd ezt bővebben szerző: A népiskola szociális feladata Csonka-Magyarországon. Magyar Gazdák Szemléje. 1922. május.

² Magyar Statisztikai Szemle. I. évfolyam, 2—12. szám.

Vagy nem jön ki vagy olyan lassan jön ki, hogy ezt az országot nem bírja ki. A magyar középosztály jövője itt van ebben a szövetségben. Vagy ebből az egymillió lélekből, amelyik a hátunk mögött van, lesz a középosztály, vagy több középosztály nem lesz. Minden tisztesség a mezőgazdaságnak, de a jelszó nem lehet az, hogy vissza a faluba, hanem csak az, hogy előre a kultúrában.“

Erre a beszédre adott megfelelő választ Koós Mihály, az Országos Mezőgazdasági Kamara igazgatója a június hó 15-én tartott közgyűlésen, amidőn hangsúlyozta, hogy „a mezőgazdaság keretében van ősidők óta a nemzet törzsét alkotó magyar középosztály. A magyar tradíció csak a mezőgazdasági életet jelölheti meg nálunk közéleti és társadalmi vezető pozícióra. Elismeri, hogy a nemzetfenntartó munkában a nagy ipari élet embereinek minél nagyobb számban kell résztvenniük, de azt, hogy a magyar középosztálynak, a magyar nemzeti élet vezető tényezőinek kimunkáló helye nem a magyar mezőgazdasági élet, nem ismerheti el.“

Mindenkor hangsúlyoznunk kell tehát, hogy az egyes társadalmi osztályok mily fontosak és hogy egymásra vannak utalva, egyik a másik nélkül nem élhet. Megértéssel, belátással, jóakarattal kell lennünk egymás iránt s akkor az összhangzatos munka eredménye nem fog elmaradni.

És ha a fentiekben azt látjuk, hogy a közigazgatás nem ápolja eléggé ezt a kölcsönös megértést, akkor arra kell törekednünk, hogy a közigazgatás az élet minden változásán rajta tartsa a kezét és hogy azok, akiknek minden életmegnyilvánulása az ő gondjaikra van bízva, legyenek valóban a reájuk bízott érdekeknek istápolói, megértő támogatói, a falusi, járási és vármegyei közigazgatás dolgozók valóban a nép érdekében.

Remélünk lehet, hogy a közgazdaságtudományi kar közigazgatási szakos hallgatói, ha majd az életbe kikerülnek s elfoglalják a közigazgatási munkamezőn helyüket, tisztában lévén mezőgazdasági, közgazdasági, szociálpolitikai és falupolitikai ismeretekkel, a mezőgazdasági igazgatásnak minden ágával, másképpen fogják a népet, a kisgazdatársadalom ügyeinek sorsát felfogni és bizonyára nagyobb megértéssel, belátással végzik e munkájukat. Ezért volna kívánatos az is, hogy az összes teológiai akadémiákon, jogi egyetemeken és jogakadémiákon, tanítóképző intézetekben és minden olyan főiskolán, amelynek növendékei majdan hivatásuknál fogva a néppel kell, érintkezzenek, az agrárpolitika és a mezőgazdaságtan feltétlenül intenzíven taníttassék.

Abban a munkában, amelyet a középosztály és a kisgazdatársadalom megértő együttműködése érdekében kívánunk folytatni, nagy szerep vár a sajtóra is. Magyarországon eddig a fővárosi sajtó Budapestnek íratott, a vidékkel, a faluval, különösen a kisgazdatársadalomnak bajaival és érdekeivel keveset vagy egyáltalában semmit sem törődött, legfeljebb a vicclapok vezettek állandó rovatot a falusi lakosság, a kisgazdaosztály állandó kigúnyolására, pellengérré állítására. A magyar és nemzeti irányú sajtónak meg kell éreznie azt, hogy Magyarország 8 millió lakosságából 58% ma is gazda-és földműveselem, hogy ezek viselik az ország terheinek nagy részét, ezek termelik mindnyájunknak a mindennapi kenyeret, ezek védtek és fogják védeni, ha kell ismét a hazát, tehát e társadalmi osztályt súlyához, számához és értékéhez képest kell kezelni, értékelni, becsülni, azzal foglalkozni.

Minő kilátás nyílnék itt a magyar élet fejlődése előtt, ha az országgyűlési képviselők és a sajtó versenyeznének egymással abban, hogy a falusi elemet, a gazdatársadalmat neveljék, tanítsák, hogy őket támogassák, útbaigazítsák, hogy így kinevelődjenek arra a szerepre, amelyre a nemzet egész életében feltétlenül hivatva vannak.

X. őszintén kiírtam telkemet. Feltártam a helyzetet valójában; rámutattam a hibákra, de igyekeztem megjelölni a teendők útját is. Nem az ellenszenv, a rosszakarat vezet a fentiek elmondásában, ellenkezőleg: népünk, fajom érdeke, nemzetünk jövődjé. Engem, aki faluban születtem, nevelkedtem s éltem s aki hivatásomnál és hivatalomnál fogva is a néppel kell, hogy foglalkozzam, a legnagyobb jóakarat vezetett e sorok megírásában. Ki akartam ábrándítani sokakat bizonyos közkeletű s téves ideológiákból s fel akartam tární a helyzetet a maga meztelenségében, hogy a segítség orvosszereivel minél közvetlenebbül tudjunk hozzáférközni a betegségekhez, melyek megvannak, ezt nem tehet eltagadni. Az elfogult emberekkel szemben bizonyára hiába minden érvelés és meggyőzés, de én a magam lelkiismerete szerint a legjobbat igyekeztem cselekedni ezek elmondásával s nem vezetett más cél, mint magyar fajtámnak s nemzetünknek jövődjé.

GESZTELYI NAGY LÁSZLÓ.